

NGHIÊN CỨU SO SÁNH MÔTIP “THƯỜNG VÀ PHẠT” QUA MỘT TIP TRUYỆN CỔ TÍCH VIỆT NAM - NHẬT BẢN

Nguyễn Thị Nguyệt

Khoa Tiếng Việt

Đại học KH Xã hội & Nhân văn - ĐHQG Hà Nội

Môtip “thường và phạt” là một trong những môtip đặc trưng có tính phổ biến của truyện cổ tích thế giới nói chung và của truyện cổ tích Việt Nam - Nhật Bản nói riêng. Bảng mục lục các môtip văn học dân gian của Stith Thompson dành một chương Q nói về các môtip “thường và phạt”, đánh mã số từ Q0 đến Q570 [1]. Tiến sĩ Hiroko I Keda cũng đã khảo sát các môtip “thường và phạt” trong truyện kể dân gian Nhật Bản và liệt kê 53 môtip khác nhau, đánh mã số từ Q1.1. đến Q591 [2].

Ở Việt Nam, tác giả Nguyễn Thị Hiền đã khảo sát các môtip “thường và phạt” trong truyện kể dân gian Việt Nam và sắp xếp trong bảng liệt kê các môtip truyện cổ dân gian Việt Nam với 98 môtip khác nhau, đánh mã số Q1 đến A560.1⁽¹⁾.

Trong khuôn khổ bài viết này, chúng tôi chọn một tip truyện tương đồng trong truyện cổ tích Việt Nam - Nhật Bản để nghiên cứu so sánh môtip “thường và phạt”, theo phương pháp nghiên cứu so sánh loại hình và phương pháp lịch sử - địa lý. Có nghĩa là trên cơ sở khảo sát tip truyện và các môtip cấu thành cốt truyện để từ đó nghiên cứu so sánh sự giống và khác nhau của các môtip.

Qua sự nghiên cứu so sánh đó, chúng tôi muốn tìm hiểu và lý giải sự tương đồng và khác biệt của các yếu tố văn hóa hay mối liên hệ, tác động, ảnh hưởng giữa những nền văn hóa khác nhau.

Môtip “thường và phạt” là môtip bao trùm với những dạng thức biểu hiện đa dạng - những môtip nhỏ, được thể hiện qua nhiều tip truyện cổ tích. Ở đây, chúng tôi chỉ khảo sát trong một tip truyện cổ tích: “*Người tốt bụng và những kẻ xấu bụng*”.

Sau đây chúng tôi sẽ giới thiệu nội dung của tip truyện đó trong truyện cổ tích Việt Nam - Nhật Bản mà chúng tôi đã khảo sát, nghiên cứu để lấy đó làm cơ sở cho việc so sánh các môtip “thường và phạt”.

A. Tip truyện “*Người tốt bụng và những kẻ xấu bụng*” trong truyện cổ tích Việt Nam

Tip 480D: Truyện “*Sự tích con khỉ*” [4]

- Vùng phân bố: Các tỉnh miền Bắc - miền Trung.
- Các dân tộc: Kinh, Ba Na, Thái, Mèo, Chăm Pa, Khơ me, Tày, các dân tộc ở Nghệ An

- Các dị bản:⁽¹⁾

- + Người anh tham lam: dân tộc Mèo
- + Hai anh em: dân tộc Tày
- + Hai chị em: dân tộc Kinh

1. Đám giỗ nhà trưởng giả

Một cô gái đi ở cho nhà trưởng giả, cô phải làm việc suốt ngày mà vẫn luôn bị đánh đập, chửi mắng (Q2). Trong ngày nhà trưởng giả có giỗ, cả nhà trưởng giả ăn uống linh đình thì cô gái phải đi gánh nước không nghỉ.

2. Người ăn mày cải trang (Q42.3)

Thần tốt bụng cải trang thành một người đàn ông nghèo gặp cô gái để thử lòng tốt của cô (F234.2, N8 10.6). Cô gái lấy nước giếng cho cụ già uống và nhường phần cơm của mình cho cụ già (Q40).

3. Lòng tốt được thưởng

- Cụ già - Đức phật cải trang đã ban thưởng cho lòng nhân hậu thương người nghèo của cô gái (Q42, Q42.3, Q44) sắc đẹp và quần áo tốt.

- Cô gái mút những bông hoa trắng và trở nên xinh đẹp, trắng trẻo (D1337.2) theo ước muốn của cô.

4. Người nhà trưởng giả độc ác, xấu tính bị trừng phạt (Q280, Q285)

- Bọn nhà trưởng giả bắt chước cô gái, đem xôi thịt ra mời cụ già để cụ làm phúc cho trẻ, đẹp ra.

- Chúng chọn những bông hoa đỏ để mút vì cho là đẹp.

- Sau khi mút những bông hoa đỏ, người nhà trưởng giả biến thành những con khỉ và chạy vào rừng (Q551.3.2, Q551.1.3.2.4).

- Người ta nung lõi cây đặt ở cửa để những con khỉ ngồi phải mà sợ không dám về nữa.

B. Tip truyện “Người tốt bụng và những kẻ xấu bụng” trong truyện cổ tích Nhật Bản

Tip 480D: *Con chim sẻ bị cắt lưỡi* [2] Shita - Kiri Suzume

- Vùng phân bố: các quận 1/2, 2.6/2, 7/3, 14/4, 16, 19, 21/3, 22/4, 33/2, 35, 36, 38/2, 41 (28 bản truyện). Shusei II, 721 - 729.

1. Sự chuẩn bị bột làm bánh (X1400)

Một cặp vợ chồng già khi lượm mái đã tìm thấy một số bông kê. Họ làm một ít bột từ số kê đó (các quận 21, 22. Xem các tip 480B và 480C)

2. Cắt lưỡi con chim sẻ

Con chim sẻ yêu quý của ông già đã ăn số bột đó. Bà già tức giận cắt lưỡi của nó và thả nó ra. Ông già thương con chim sẻ và lên đường tìm nó.

⁽¹⁾ Nguyễn Thị Hiền: *Nghiên cứu Tip và môtip truyện cổ dân gian Việt Nam*, tài liệu đánh máy, Hà Nội 1995.

3. Các nhiệm vụ

Trên đường đi ông già gặp những người như sau: người tắm cho ngựa, người chăn ngựa, người chăn bò, người đánh xe bò, người trông chó, bác sĩ cho ngựa, bác sĩ cho bò, người chặt củi, người chặt tre, người rửa củ cải, người rửa cà rốt, người rửa rau, người rửa rau cải... Để có được thông tin về chú sẻ đang ở gần chỗ nào, ông già bị bắt phải làm những việc không lấy gì làm thú vị như uống thứ nước bẩn đã tắm cho ngựa hay bò, uống một ít máu ngựa hay máu bò, hay những thứ bẩn thỉu hơn, nước rửa rau - Trong một bản truyện ông ta phải ăn một mẩu gỗ (quận 14).

4. Vương quốc của chim sẻ (B222)

Con chim sẻ của ông già đang dệt vải tại nhà và rất vui mừng gặp lại ông. Một bữa tối thịnh soạn được dọn ra trên một chiếc bàn bằng vàng với bát và những thứ khác cũng bằng vàng.

5. Chọn những hộp nữ trang

Trước khi ra về, ông già được đưa cho một chiếc hộp nữ trang nặng và một chiếc hộp nhẹ. Ông chọn chiếc hộp nhẹ (L210, L222). Ông không mở nó ra cho tới khi về đến nhà (C321.2). Tại nhà, chiếc hộp được mở ra và có chứa đầy vàng bạc châu báu (B451.7).

6. Người vợ tham lam bị trừng phạt

Người vợ tham lam và độc ác của ông ta cũng bắt chước làm theo tất cả (T241.5, Q2). Bà ta được tiếp đãi bữa tối trên một chiếc khay của con mèo và chiếc bát của mèo. Khi được chọn những hộp nữ trang, bà ta chọn chiếc hộp nặng. Dù đã được cảnh báo trước với chiếc hộp, nhưng bà ta đã mở nó trên đường. Những con quái vật, rắn rết, bò cạp bò ra và giết chết bà ta (Q3, Q272, Q285.1.1).

Theo giáo sư Kei Goseki, tip truyện này có 35 bản truyện ở Nhật Bản, câu truyện “con chim sẻ bị cắt lưỡi là hậu quả thảm khốc của tội ác và lòng tham”. Theo Roberts JAdam, câu chuyện này có khả năng có nguồn gốc từ vùng Cận Đông và từ đó lan truyền sang Nhật Bản. Câu chuyện này đã được chọn in trong sách giáo khoa ở trường học của Nhật Bản. Kết thúc truyện là một lời khuyên “chúng ta không nên tham lam”[5].

C. So sánh sự giống và khác nhau của môtip “thưởng và phạt” trong tip truyện cổ tích Việt Nam - Nhật Bản

Chúng tôi lập một bảng so sánh các môtip “thưởng và phạt” như sau:

Tip 480D: Người tốt bụng và người xấu bụng

Các môtip “thưởng và phạt”	Việt Nam Truyện sự tích con khỉ	Nhật Bản Truyện con chim sẻ bị cắt lưỡi
Q2: tốt bụng và xấu bụng	- Cô gái đi ở cho nhà trưởng giả, chăm chỉ hiền lành là người tốt bụng - Người nhà trưởng giả độc ác, bóc lột người ở là kẻ xấu bụng	- Ông già nuôi và yêu quý con chim sẻ là người tốt bụng - Bà già (vợ ông) đối xử độc ác, cắt lưỡi chim sẻ là kẻ xấu bụng

<p>Q40: Lòng tốt</p> <p>Q44: Thưởng cho việc thiện</p> <p>Q42.3: Lòng tốt với người ăn mày cải trang được thưởng</p> <p>Q42: Lòng nhân hậu thương người nghèo được thưởng</p> <p>Q5: tốt bụng với loài vật được thưởng</p> <p>Q3: Yêu cầu vừa phải được ban thưởng, yêu cầu quá đáng bị trừng phạt</p>	<p>- Cô gái yêu thương, giúp đỡ người nghèo</p> <p>- Cô gái được Đức phật ban thưởng cho sắc đẹp vì làm việc thiện đối với con người.</p> <p>- Cô gái nhường cơm và lấy cả nước cho cụ già nghèo yếu ăn và uống. Cô giúp đỡ, yêu thương người nghèo. Lòng tốt của cô đã được đức phật (ông già cải trang) ban thưởng: Cô trút bỏ vẻ xấu xí đen đui của mình và trở nên xinh đẹp trắng trẻo sau khi mút những bông hoa trắng</p>	<p>- Ông già yêu quý loài vật</p> <p>- Ông già được sẻ thân ban thưởng vàng bạc châu báu vì làm việc thiện đối với loài vật.</p> <p>- Ông già được sẻ thân ban thưởng vì tốt bụng, nhân hậu với chim sẻ và vì tấm lòng thành thật, không tham của cải của ông: chọn chiếc hộp nhẹ.</p> <p>- Bà già tham lam chọn chiếc hộp nặng và nóng lòng mở ra nên bị trừng phạt</p>
<p>Q280: Tính xấu bị trừng phạt</p> <p>Q285: Tính độc ác, xấu xa bị trừng phạt</p> <p>Q272: Tính tham lam bị trừng phạt</p>	<p>- Người nhà trưởng già bị trừng phạt vì thói độc ác xấu xa của họ</p>	<p>- Bà già độc ác tham lam bị trừng phạt</p> <p>- Bà già tham lam bị trừng phạt bằng cái chết: bị rắn, rết, bò cạp cắn.</p>
<p>Q551.3.2: Trừng phạt bằng cách biến thành con vật</p> <p>Q551.3.2.4: Trừng phạt bằng cách biến thành con khỉ</p>	<p>- Những người nhà trưởng già độc ác xấu xa đã bị trừng phạt sau khi mút những bông hoa đỏ: họ biến thành lũ khỉ và chạy vào rừng</p>	

<p>Q285.1.1: Độc ác với loài vật bị trừng phạt Q285.1.1. Trừng phạt vì cất lưới của con chim</p>		<p>- Bà già tham lam độc ác với chim sẻ đã bị trừng phạt bằng cách: bị những con rắn rết bò cạp trong hộp bò ra và cắn chết.</p>
--	--	--

Một vài nhận xét

- Kiểu truyện “*Người tốt bụng và những kẻ xấu bụng*” trong truyện cổ tích Việt Nam - Nhật Bản với những môtip đặc trưng: cái thiện được ban thưởng, cái ác bị trừng phạt thể hiện rõ cái nhìn nhân đạo, quan niệm đạo đức, lý tưởng thẩm mỹ của nhân dân đối với cái đẹp và cái xấu, thể hiện sâu sắc những triết lý dân gian mang đậm màu sắc triết lý của đạo phật “ở hiền gặp lành”, “ác giả ác báo”.

- Qua kiểu truyện này với các môtip về lòng tốt, lòng nhân hậu của con người đã thể hiện một vẻ đẹp tình nghĩa cao cả của những tâm hồn Việt Nam - Nhật Bản. Sống tình nghĩa, nhân ái, coi trọng nhân cách... đó là đạo lý sống của người Việt Nam cũng như người Nhật Bản. Từ bao đời nay, những giá trị văn hóa này đã tồn tại bền vững cùng với sự tồn tại và phát triển của hai nền văn hóa Việt - Nhật.

- Qua sự giống và khác nhau của các môtip “thưởng và phạt” trong truyện cổ tích Việt Nam - Nhật Bản, chúng ta thấy rõ thêm sự giống và khác nhau của các yếu tố văn hóa: nếp sống, nếp tư duy, phong tục tập quán, tín ngưỡng của mỗi dân tộc.

- Về sự tương đồng kể trên có nguyên nhân từ đặc điểm loại hình: truyện cổ tích phát triển nở rộ trong thời kỳ xã hội có giai cấp - xã hội phong kiến. Loại truyện này thể hiện những quan điểm thẩm mỹ của nhân dân về đấu tranh giai cấp, luôn ca ngợi, bảo vệ bên vực cho cái đẹp của những phẩm chất đạo đức của những người lao động.

- Một nguyên nhân nữa là Việt Nam và Nhật Bản là những nước có sự gần gũi, tương đồng về văn hóa: trong lịch sử hình thành và phát triển nền văn hóa của mình đều chịu ảnh hưởng của văn hóa Trung Quốc - Ấn Độ. Ảnh hưởng của đạo phật để lại dấu ấn sâu đậm trong bản sắc văn hóa hai dân tộc: những triết lý về nhân - quả, xấu - đẹp, thiện - ác đã được thấm nhuần, trở thành những triết lý dân gian.

- Việc nghiên cứu các tip và môtip truyện cổ tích vừa góp phần vào việc tìm hiểu những nền văn hóa khác nhau, vừa góp phần lý giải những vấn đề của truyện cổ tích.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

[1] Stith Thomson. *The folktale*. University of California, 1977, p 485, 490.
 [2] Hiroko I Keda. *Bảng mục lục Tip và môtip văn học dân gian Nhật Bản*. Helssinki, 1971, tr 135.
 [3] Nguyễn Thị Hiền. *Nghiên cứu Tip và môtip truyện cổ dân gian Việt Nam*. Tài liệu đánh máy, Hà Nội 1995.

- [4] Nguyễn Đông Chi. *Kho tàng truyện cổ tích Việt Nam*, tập I. NXB Khoa học Xã hội, Hà Nội, 1974.
- [5] Keigo Seki. *Truyện cổ dân gian Nhật Bản*. The University of Chicago, 1963. tr 114.

VNU JOURNAL OF SCIENCE, SOC, SCI, t.XV, N^o5, 1999

STUDY AND COMPARISON OF MOTIF “AWARD AND PUNISHMENT” IN A TYPE OF FOLKTALES IN VIETNAMESE - JAPANESE FOLKLORE

Nguyen Thi Nguyet

*Faculty of Vietnamese Language and Culture for Foreigners
College of Social Sciences & Humanities - VNU*

Motif “Award and punishment” are very typical and common all over the world. Famous folklorists of the world such as Aarne - Thomson, Hiriko I keda, Keigo Seiki... investigated and classified these motifs in their Index of folklore types and motifs.

We have chosen an equivalent type “The kinders and the unkinders” of Vietnamese and Japanese folktales to study motif “Award and punishment” by method of typological comparison and geological - historical study (study types and motifs)

According to this study, we have drawn some remarks about the equivalence and difference of cultural factors, the reason of the equivalent. At the same time, through these factors we can get more knowkedge about cultural values of other nations.